

RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAGI AXBOROTLARNING IDROK ETISHNING SHAXS KAMOLOTIGA TA'SIRI

Matyakubova Shohista Odamboy qizi

Toshkent amaliy fanlar universiteti, katta o'qituvchi

gmail: shohistamatyakubova55@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0006-1057-8959>

Annotatsiya. Ushbu maqola shaxsning rivojlanishida ahamiyatli bo'lgan omillar va shaxsdagi fiziologik, psixologik xususiyatlarning qanchalik salmoqli o'ringa ega ekanligini tahlil qilish haqida. Turli yosh davrlarida kechadigan psixologik va fiziologik o'zgarishlar haqida chet el olimlarining talqinlari va ijtimoiy psixologik xususiyatlari muhokama qilindi.

Kalit so'zlar: shaxs, o'smirlik, yetuklik, bolalik, ommaviy axborot vositalari, sog'lom turmush tarzi, senzitiv, internet;

Аннотация. В данной статье анализируются факторы, имеющие значение в развитии личности, и то, какое место занимают физиологические и психологические особенности личности. Обсуждались интерпретации зарубежных ученых и социально-психологические особенности психологических и физиологических изменений, происходящих в разные возрастные периоды.

Ключевые слова: личность, юность, зрелость, детство, средства массовой информации, здоровый образ жизни, чувствительность, Интернет;

Annotation. This article analyzes the factors that are important in the development of personality, and the place occupied by the physiological and psychological characteristics of personality. The interpretations of foreign scientists and the socio-psychological features of psychological and physiological changes occurring in different age periods were discussed.

Keywords: personality, youth, maturity, childhood, mass media, healthy lifestyle, sensitivity, Internet;

Kirish: Zamonaviy jamiyat sharoitida har bir inson har kuni ommaviy axborot vositalariga duch keladi. Ular har qanday fuqaroning shaxsini shakllantirishga bevosita ta'sir qiladi. Bu ayniqsa, aholining axborot ta'siriga eng senzitiv toifasi hisoblangan o'spirinlar uchun to'g'ri keladi.

Zamonaviy sharoitda ommaviy axborot vositalari sog'lom turmush tarzi va madaniy qadriyatlarni ommalashtirishga qaratilgan yaxshi va sifatli kontentlarni talab qiladi. Yosh avlod (o'smir va o'spirinlar nazarda tutilyapti) energiyasini "to'g'ri yo'lga" yo'naltirishga imkon beradi. Shu o'rinda yosh avlodga berilayotgan har qanday "taklif" ularga ta'sir qilishini hisobga olish zarur.

Axir, ular ekranda ko'rgan narsalarini haqiqiy hayotlarida takrorlashga harakat qilishadi. Bu omillarni barcha reklama rolikini yoki shunga o'xshash kontentlarni bepul joylashtirishdan oldin hisobga olish kerak.

Yangiliklar reklama tanaffusi sifatida namoyish etiladi. Ko'chada yurish yoki jamoat transportida sayohat qilish paytida fuqaro beixtiyor radio eshitadi. Internet, shuningdek, yangiliklar mavzusidagi xabarlar bilan to'la. Bularning barchasi ommaviy axborot vositalariga shaxsning shaxsiyatini shakllantirishga, shuningdek uning muayyan voqealarni idrok etishiga ma'lum ta'sir ko'rsatishga imkon beradi. Axir, bir xil ma'lumot ham ijobiy, ham salbiy tarzda berilishi mumkin. Bu, ayniqsa, fikrlash tarzida beixtiyor yangi ma'lumotlarni doimiy ravishda o'rganishga intilayotgan bolalar va o'spirinlar uchun to'g'ri keladi. Umumiy tendensiya. Statistika shuni ko'rsatadiki, odamlarning taxminan 72 foizi so'nggi dunyo voqealari haqida ommaviy axborot vositalari orqali bilib olishayapti. O'smirlarning taxminan 18% bu mavzuga umuman qiziqmaydi. Odamlarning qolgan %dagilari voqealar haqida ma'lumot olish uchun boshqa manbalardan foydalanyapti. Ammo bu yerda o'spirinlarda qiziqarli voqrlik paydo bo'ldi ularning deyarli barchasi (33 kishidan 32 nafari) internetdan yangiliklarni bilib olishi ma'lum bo'ldi. Shu bilan birga, ular ma'lumotlarning bevosita manbalariga alohida e'tibor bermaydilar. Bundan tashqari, so'rovlarga ko'ra, o'smirlarning 58 foizi ommaviy axborot vositalari orqali olgan ma'lumotlarini tekshirishni zarur deb hisoblamaydi. Shunga ko'ra, ular olingan ma'lumotlarga to'liq ishonishadi va bu allaqachon turli nashrlarga ularning ongiga jiddiy manipulyatsiya qilish imkonini beradi. Shu bilan birga, aksariyat o'spirinlar ommaviy axborot vositalaridan siyosiy voqealarni emas, balki moda, ta'lim va taniqli odamlarning hayoti sohasidagi yangiliklarni bilish uchun foydalanadilar. Aynan shu tomonlariga asosiy e'tibor qaratiladi.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi. Ko'rib chiqilgan adabiyotlarda Turli yosh davrlarida o'zini o'zi anglashning rivojlanishi ham ichki psixologik omillar, ham tashqi ijtimoiy ta'sirlar bilan shakllantirilishi ta'kidlangan.

Lerner, Richard M. Handbook of adolescent psychology (Richard M. Lerner and Laurence Steinberg.2nd) kitobida o'smirlik davrining o'ziga xos xususiyatlari hamda fanda o'smirlik tushunchasining ilk bor qo'llanilishi bilan bog'liq ma'lumotlar keltirilgan.

Erik Erikson – psixolog, o'zining shaxsiyat rivojlanish bosqichlari haqidagi nazariyasi bilan mashhur. Erikson o'smirlik davrini “identifikatsiya va ro'lni izlash” bosqichi deb atagan. U o'smirlarning o'zligini aniqlash, o'zga rishlarga moslashish va jamiyatdagi o'rnini topishdagi qiyinchiliklarni psixokorreksion faoliyat orqali bartaraf etish zarurligini ta'kidlagan. Eriksonning nazariyasi o'smirlik davrida psixologik maslahatlar va terapiyalar olib borishning ahamiyatini oshiradi.

Lev Vigotskiy – sovet psixologi, o'smirlar va bolalar psixologiyasi sohasidagi eng muhim tadqiqotchilardan biri. Vigotskiy o'smirlarning kognitiv rivojlanishini ijtimoiy va madaniy

kontekstda o'rganib, "yaqinlashgan rivojlanish zonasi" tushunchasini kiritgan. Bu tushuncha o'smirning rivojlanish imkoniyatlarini, bilish va hissiy ko'nikmalarini rivojlantirishda qanday yordam ko'rsatish kerakligini aniqlashda muhim rol o'ynaydi. Vigotskiy yondashuvi o'smirlarning o'zaro muloqotda o'rganishini ta'minlash va ular bilan psixokorreksion ish olib borishda ijtimoiy interaktsiyalarni hisobga olish zarurligini ko'rsatadi. Sergey Leonidovich Rubinshteyn – bu taniqli sovet psixologi va faylasuf bo'lib, zamonaviy psixologiya va pedagogikaga katta hissa qo'shgan olimdir.

L.S.Rubinshteyn, konstpsiyasidan olgan bevosita vositachilik tamoyillarini, o'z taqdirini o'zi belgilash va boshqalar tomonidan belgilashning birligini, ularni shaxsni rivojlantirishda ta'lim makonining vositachilik funktsiyasi bilan bog'laydi.

Tadqiqot metodologiyasi L.S.Vigotskiyning madaniy-tarixiy kontsepsiyasi metodologik asos bo'ldi. Birinchidan, bu psixologiyaning markaziy vositachilik fakti, degan pozitsiya bo'lib, uni hisobga olmasdan turib, insonning o'zini-o'zi boshqarish qobiliyatini va insonning harakatlarining mohiyatini anglash mumkin emas. Ikkinchidan, har qanday vositachi (so'z, ramz, belgi, afsona va boshqalar) dastlab interpsixik sohada, keyin esa intrapsixik sohada ishlaydigan pozitsiyadir. Uchinchidan, bevosita vositachilik tamoyillarini, shaxs o'z taqdirini o'zi belgilash va boshqalar tomonidan belgilashning birligini hisobga oldi [23].

Madaniy-tarixiy psixologiyaning ushbu qoidalarini tushunib, biz L.S.Rubinshteyn, konstpsiyasidan olgan bevosita vositachilik tamoyillarini, o'z taqdirini o'zi belgilash va boshqalar tomonidan belgilashning birligini hisobga oldik. Rubinshteyn, ularni shaxsni rivojlantirishda ta'lim makonining vositachilik funktsiyasi bilan bog'laydi [24].

Tahlil va natijalar. Tadqiqotlarga ko'ra, o'smirlarning 90 foizi ommaviy axborot vositalari ularning ongini boshqarayotganini tushunishadi. Biroq, bu ularni ko'rmaslik uchun sabab bo'la olmayapti. Aksincha, o'smirlar yangiliklar saytlariga kirishda davom etmoqdalar. U erda joylashtirilgan ma'lumotlar ular tomonidan yagona to'g'ri deb qabul qilinadi. Ommaviy axborot vositalari o'smirning shaxsiyatini shakllantirishga ijobiy ta'sir ko'rsatadimi degan o'rinli savolga javob topishga urinib ko'ramiz.

Ommaviy axborot vositalarida ham ijobiy, ham salbiy fikrlar mavjud. Birinchisi, o'spirinda dunyoda sodir bo'layotgan jarayonlar to'g'risida tushunchani rivojlantirishni o'z ichiga oladi. Ekranda turli vaziyatlar doimiy ravishda tahlil qilinadi. O'smirlar ham bunga taqlid qilishga intilishadi. Shunga ko'ra, ular mantiqiy fikrlashni rivojlantiradilar. Ular o'z fikrlarini aytishni o'rganadilar. Ommaviy axborot vositalari g'oyalarni targ'ib qilmoqda. Ular har xil hisoblanadi.

1. ²³ Выготский Л.С. Психология развития человека. –М.: Изд-во Смысл; Изд-во Эксмо, 2005. – С. 665.

2. ²⁴ Рубинштейн С.Л. Человек и мир // Методологические и теоретические проблемы психологии. –М.: Наука, 1989. –С.148-374.

Yangiliklarni ko'rib chiqayotganda, o'spirin o'ziga yaqinroq bo'lganini tanlaydi. Bu ularning dunyoqarashini shakllantirishga imkon beradi. Ekranlarda tezislarning ko'pligi ta'sir qiladi. Yigitlar va qizlar dunyoviy muammolar bilan to'qnasha boshlaydilar. Ular siyosatda ham, ekologiya masalalarida ham "mutaxassis"ga aylanib borishadi. Bu ijtimoiy mas'uliyatni rivojlantiradi.

Ommaviy axborot vositalari yuqoridagilarning barchasiga o'smirlarni ilhomlantiradi desak to'g'ri bo'ladi. Ommaviy axborot vositalarida namoyish etilgan siymolar o'smorlik davridagi o'g'il va qizlarning sig'inadigan butlariga aylanishadi. O'smirlar ularga taqlid qilishga intilishadi. Bu ma'lum bir aloqa uslubini shakllantiradi. Asosiysi, sig'inilgan but ko'p hollarda ijobiy bo'lib chiqadi. Odatda bu ommaviy axborot vositalari tomonidan tez-tez ishlatiladigan usuldir. Ko'p hollarda, biron bir taniqli shaxs "giyohvand moddalar yomon" deb aytsa, uning ko'plab "muxlislari" yoki uni doim kuzatadigan kuzatuvchilari, zararli moddalarni iste'mol qilishdan bosh tortgan vaziyatlarni misol keltira olamiz. Shuning uchun, ommaviy axborot vositalari, ijtimoiy tarmoqlar o'smirlarga katta turtki berishi mumkin deya olamiz. Rossiya Federatsiyasida so'nggi 10-15 yil ichida, spirtli ichimliklar, tamaki mahsulotlari va boshqa mahsulotlarni reklamalarini ekranlardan olib tashlaganda, ayniqsa foydalanish %i pasayganini payqashdi, shu holatdan so'ng, bugungi kunda aksariyat ommaviy axborot vositalari sog'lom turmush tarzini, faol sport turlari bilan shug'ullanishni, Rossiya bo'ylab sayohat qilishni va shu bilan aloqador mashg'ulotlarni boshqalarni targ'ib qilmoqdalar. Vaqti-vaqti bilan ommaviy axborot vositalarida turli sport musobaqalari va bu musobaqalarni o'tkazish to'g'risida ma'lumotlar paydo bo'lib turadi. Va bularning barchasi taniqli odamlarning misollari bilan qo'llab-quvvatlashga harakat qilinmoqda. Vaqti-vaqti bilan ommaviy axborot vositalarida turli musobaqalar va sport musobaqalarini o'tkazish to'g'risida ma'lumotlar paydo bo'ladi. Bularning barchasi yosh avlodni yaxshi motivlashtirishga yordamlashadi. Axir, yosh tomoshabinlar juda ta'sirli. Televizorda yoki internetda tengdoshlarining muvaffaqiyatini ko'rgandan so'ng, aksariyat o'spirinlar o'zlariga savol berishadi: "agar unda imkoniyat bo'lsa, ehtimol men ham sinab ko'rishim kerakmi?". Shunday qilib, ommaviy axborot vositalari tufayli sportchilar, sayyohlar, Olimpiada ishtirokchilari va boshqalarni sonini faol ravishda kengaytirmoqda deya olamiz. Axir, endi internetda, jurnallarda va boshqalarda deyarli har qanday masala bo'yicha ma'lumot topishingiz mumkin. Shunga ko'ra, agar o'smir biror narsaga qiziqsa, u o'z qiziqqan mavzusi haqida ma'lumot olish uchun ommaviy axborot vositalaridan foydalanishi mumkin.

Ommaviy axborot vositalarining salbiy ta'siri ommaviy axborot vositalarining siyosiy va boshqa jihatlari kattalar auditoriyasi uchun ko'proq mos keladi. Shuning uchun ular bu erda ko'rib chiqilmaydi. Bundan tashqari, inson asosan siyosat va boshqa jiddiy masalalar bilan katta yoshda qiziqishni boshlaydi. O'smirda bunday mavzular oddiy sarosimaga sabab bo'ladi (istisnalar mavjud bo'lsa ham). Ommaviy axborot vositalarining o'smirlarga ta'sir qilishidagi asosiy salbiy nuqta ko'plab psixologlar va tadqiqotchilar tana qiyofasining salbiy o'zgarishlarida boshqacha aytadigan

bo'lsak, buzilishida o'zini ko'rsatadi degan gipotezalarni ilgari surmoqdalar. Ommaviy axborot vositalari yoki ijtimoiy tarmoqlar orqali o'spirin har kuni "mukammal" odamlarni ko'radi. Bularning barchasi yosh avlodni yaxshi motivlashtirishga qodir. Shundan kelib, chiqqan holda o'smir kuzatuvchilar juda ta'sirli deyishimiz mumkin. Televizorda yoki internetda tengdoshlarining muvaffaqiyatini ko'rgandan so'ng, aksariyat o'spirinlar o'zlariga savol berishadi: "agar boshqalar imkoni bo'lsa, ehtimol men ham sinab ko'rishim kerakmi?". Shunday qilib, ommaviy axborot vositalari tufayli sportchilar, sayyohlar, olimpiada ishtirokchilarning safi faol ravishda oshmoqda. Chunki, endi internetda, jurnallarda va boshqa ommaviy axborot vositalarida, deyarli har qanday masala bo'yicha ma'lumot topishning imkoniyati mavjud. Shunga ko'ra, agar yosh avlod biror narsaga qiziqsa, u o'z qiziqishi mavzusi haqida ma'lumot olish uchun ommaviy axborot vositalari yoki ijtimoiy tarmoqlardan foydalanishi mumkin. Sportchi misolida ko'radigan bo'lsak, mushaklari, bo'rtma pressi va tashqi qiyofasidagi boshqa ustunliklari mavjudligi hech kimga sir emas. Shu vaziyatdan kelib chiqib, o'smir sportchilikdek tashqi qiyofaga ega bo'lmasa, unda u eng yaxshi ehtimol sifatida o'ziga bo'lgan bahoning pasayishini bu orqali o'ziga past baho berish kompleksini rivojlantiradi. Va bu erda voqealarni rivojlantirish uchun bir nechta variant mavjud. Birinchidan, o'spirin idealga intilishni boshlashi mumkin. Albatta, bu holat me'yorida bajarilishi kerak. Shunga o'xshash vaziyatlarda motivatsiya oshish holatlari ko'payadi. "Agar men qila olsam, boshqalar ham qila oladi. Hech kim qila olmadi, men birinchi bo'ldim." degan his paydo bo'ladi. Yuqoridagilarning barchasini natijasida, o'smir sport bilan shug'ullanishni boshlaydi, sayohat yoki ijodda muvaffaqiyatlarga erishadi. Shu orqali, u idealga mos kelishga intiladi. Ammo, afsuski, voqealarning bunday rivojlanishi faqat 25-30% o'smirlarda kuzatiladi. Ikkinchidan. O'smir tushkunlikka tushishi mumkin, bu esa o'ziga past baho berish kompleksi tufayli yuzaga keladi. Shu bilan birga, o'smir o'zidagi ko'proq kamchiliklarni ochib berishga urunadi. Bularning barchasi jiddiy ruhiy kasalliklarga, achinarli oqibatlariga olib kelishi mumkin. Uchinchidan. O'smir "haddan tashqari" harakat qilishi mumkin. Mukammal tana tuzilishiga erishish uchun yigitlar va qizlar qattiq dietaga o'tirishadi, sport mashg'ulotlarida me'yorlaridan ko'p oshib ketishadi va hokazo.

Xulosa va takliflar Shaxs rivojlanishida avborotlarning idrok etishi, o'zini o'zi anglashni o'rganish uchun ilmiy yondashuvlarni birlashtirish va ularni yanada chuqurroq o'rganish zarur. Kognitiv, sotsial va emotsional omillarning bir-biriga ta'siri orqali turli yosh davrlardagi rivojlanishini tushuntirishda yanada keng qamrovli tadqiqotlar muhim. Shu bilan birga, turli madaniy kontekstlarda rivojlanishning o'ziga xos tomonlarini o'rganish kelajak tadqiqotlarining asosiy yo'nalishi bo'lishi kerak.

O'smirlik davrida o'zini o'zi anglashning rivojlanishi kognitiv o'sishni, hissiy rivojlanishni va ijtimoiy ta'sirni o'z ichiga olgan murakkab jarayondir. Kognitiv-rivojlanish nazariyasi, psixanalitik istiqbollari va ijtimoiy soha nazariyasi har biri o'spirinlarning o'ziga xosligini qanday shakllantirishi

haqida qimmatli fikrlarni taklif qiladi, ammo bu nuqtai nazarlarni birlashtirgan integratsiyalashgan yondashuv eng keng qamrovli tushunchani beradi. Kelajakdagi tadqiqotlar madaniy va ijtimoiy o'zgarishlarning rivojlanishga qanday ta'sir qilishiga alohida e'tibor qaratib, kognitiv, hissiy va ijtimoiy omillarning kesishishini o'rganishni davom ettiri shi kerak.

Amaliy nuqtai nazardan, ochiq muloqot, hissiy savodxonlik va ijobiy tengdoshlar bilan munosabatlarni ta'kidlaydigan ta'lim va ota-onalar strategiyalari shaxsda sog'lom rivojlanishga yordam beradi. Yuqoridagi barcha hayotiy ehtiyojlarni vujudga keltirishda o'zaro hamkorlikning ta'sir doirasi orqali shaxsni o'smir sifatida o'ziga xos tarbiyaning birligini ta'minlagan holda, uni shaxs sifatida shakllanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadigan muhitdan himoya qilish muhimdir

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

- [1] Выготский Л.С. Психология развития человека. –М.: Изд-во Смысл; Изд-во Эксмо, 2005. –С. 665.
- [2] Рубинштейн С.Л. Человек и мир // Методологические и теоретические проблемы психологии. –М.: Наука, 1989. –С.148-374.
- [3] Lerner, Richard M. Handbook of adolescent psychology / Richard M. Lerner and Laurence Steinberg.2nd ed 17-b]
- [4] Sternberg, Robert J.(2009). Cognitive Psychology. Belmont, California: Wadsworth Cengage Learning.pp449-457
- [5] F.Mo'minov, Sh.Barotov va boshq. Ochiq axborot tizimlarida axborot-psixologik xavfsizlik. Darslik. – T.: "Fan va texnologiya", 2013. – 118 bet.